

KNJIŽNA POROČILA

Wolfgang Lucke-Otto Herman Frey, *Die Situla in Providence (Rhode Island)*. Römisch-Germanische Forschungen, Band 26, Berlin 1962.

Knjiga, ki jo ocenjujemo, nam daje mnogo več, kot pove naslov. Predstavlja sintezo današnjega znanja o situlski umetnosti, v kateri je halštatska kultura doživela svoj najvišji umetniški izraz. Že s tem, da je situlska umetnost prazgodovinska, da pa je s svojo antropomorfno pripovednostjo prekoračila prazgodovinske meje, predstavlja za raziskovalca vabljen problem in obet: problem, ker celotnemu vprašanju nismo kos le s čisto prazgodovinsko metodo, in obet, ker nam nudi možnost, da ob pravi interpretaciji vendarle prodremo globlje v duhovni svet ustvarjalcev in nosilcev situlske umetnosti.

Knjiga ima dva avtorja in je bila dvakrat napisana: prvič tik pred drugo vojno kot disertacija pri prof. v. Merhartu. Napisal jo je W. Lucke, ki jo je sam tudi pripravil za tisk pri RGK. Z njegovo tragično smrtjo v drugi svetovni vojni je bilo prekinjeno delo raziskovalca, ki je že s prvo knjigo dal zrel sad svojih znanstvenih prizadevanj, požar hiše RGK pa je preprečil tudi sam tisk knjige. Tako smo Luckejevo delo poznali, če seveda izvzamemo njegove nemške kolege, le po kratki notici v *Handbuch der Archäologie*¹. Drugič je knjigo napisal, tako smemo reči kljub vsemu spoštovanju, ki ga je ohranil do prvega avtorja, Otto Herman Frey.

Nam je seveda oceniti celoto, čeprav moramo pri tem razločevati delež obeh avtorjev in se zavedati njunih vezanosti.

Že dejstvo, da Luckejevo delo po več kot 20 letih ni izgubilo svoje aktualnosti, govori za avtorja. Lucke je ob objavi situle, ki jo hrani muzej v Providenceu, podal sintetično podobo situlske umetnosti, ta je neposredno povezana s spomenikom, ki mu je bil izhodišče. To se pravi, da se je omejil strogo le na antropomorfno ornamentirane spomenike in da je poleg tega izpustil iz svoje obravnave celotno estensko varianto situlske umetnosti in še celo vrsto drugih spomenikov, ki bi se dali vključiti v to umetniško zvrst. Če primerjamo Luckejevo opredelitev situlske umetnosti z opredelitvijo, kot so jo postavili prireditelji mednarodne razstave situlske umetnosti, vidimo, da so slednji zavzeli širši odnos. To seveda noče biti očitak, kaže pa na to, da pojem situlske umetnosti še ni do konca definiran.

Da je Luckejevo delo nastalo prav v seminarju prof. Merharta v Marburgu, gotovo ni naključje. Merhart je v tem času razvijal pred svojimi učenci svoje temeljne ideje, ki so pozneje, začenši s študijo o čeladah v 30. Ber. der Röm. Germ. Kom. za leto 1940 in s programskim delom v *Bonner Jahrbücher* 147, 1942, postale dostopne celotni znanstveni javnosti in so v mnogočem osnova našega današnjega gledanja. Gotovo je Merhart že v tem času začel svojo borbo proti »italški fascinaciji« in situlska umetnost je predstavljala v strokovni literaturi z Ducatijem pravo trdnjavo »italške fascinacije«. Ducatiju je situlska umetnost predstavljala le barbarizacijo etruščanske variacije umetnosti, kot je bila inkorporirana v cer-toški situli. V borbi proti Ducatiju je Luckejevo delo tudi nastalo, osnovna teza avtohtonosti situlske umetnosti, njenega stila in upodobitev, preveva vse delo. Pri tem je avtor predvsem uporabil detajlno analizo realij, ki predstavlja nedvomno jedro Luckejevega dela. Njegovi zaključki so na kratko tile: v nasprotju z Duca-

¹ G. Kaschnitz-Weinberg, *Handbuch der Archäologie* (= *Handbuch der Altertumswissenschaft* 6. Abt., 2. Textband) 1954, 388 op. 3.

tijem situlska umetnost nima svojega izvora v etruščanski Bologni okrog leta 500 pr. Kr., ampak je samostojen produkt domačega prebivalstva, alpske veje Ilirov. Lucke pri tem ne taji južnih vplivov, tj. grških in predvsem etruščanskih, vendar se ti vplivi dado reducirati na en imenovalec, na zunanjo obleko, na jezik; to, kar je situlska umetnost ustvarila, kar je povedala, pa je domači ilirski svet. Ta ilirski nosilec seveda ni bil tak Panilir, kot je bil v modi prav v času, ko je Lucke svojo disertacijo pisal, ampak strogo omejen na prebivalstvo, ki je to umetnost ustvarilo, torej na alpske Ilire in Venete, če smemo uporabiti izraz, ki so ga uporabili slovenski razstavljalci Mednarodne situlske umetnosti v Ljubljani. Seveda pa Lucke Ilirov in Venetov očitno ne ločuje, kar je v času, ko je delo pisal, tudi razumljivo, danes pa je že manj. V etnični razlagi gre Lucke še dalje, v skupnem svetu situlskih upodobitev in Homerjevega pripovedovanja, ki dejansko ne more biti zgolj slučajen, vidi skupnost Ilirov in Grkov, ki so bivali pred odselitvijo skupaj in katerih nekdanji skupni svet nam sedaj situlska umetnost pomaga odkrivati. V tem njegovem konceptu seveda certoška situla ne stoji na začetku situlske umetnosti, ampak nekje v sredini razvoja — kronološka linija po Luckeju se glasi: Vače, Magdalenska gora—Providence—Certosa—Welzelach, Sanzeno—Arnoaldi — kot izdelek Ilira, ki je ustvaril svoje delo v Bologni.

Povezava situlske umetnosti na jugovzhodni alpski prostor je nova, nova pa je tudi znanstvena izpeljava teze o avtohtonosti. Omenil sem že, da se pri tem Lucke predvsem opira na analizo realij, tj. na analizo izvora posameznih scen, nošnje, orodja in drugih rekvizitov, ki so v zvezi z njimi. Nadaljnja pot gre preko analize ornamenta in stila, ne dosega pa njegove analize realij niti po obširnosti niti po globlini. Seveda pa je Lucke mnogo problemov pustil odprtih in se je strogo držal svoje ozke opredeljitve situlske umetnosti. Tudi to ni očitek — vsako dobro delo odpira nove probleme in nesmiselno bi bilo očitati, če teh novih problemov tudi že ni rešilo. Prav tako Lucke ni izkoristil vseh kronoloških možnosti, ki so mu jih dajale grobne celote. Oprl se je na grobove, ki so bili kronološko fiksirani z grško keramiko, ostala relativna kronološka razmerja pa je uspostavil le s stilno analizo. Sicer pa je najboljšo njegovo oceno dal že O. H. Frey, tako v sami knjigi (v predgovoru in zaključni besedi) kot v svoji šudiji o začetkih situlske umetnosti,² kateri se lahko, skoraj v celoti tudi mi pridružimo. Hkrati pa je Frey z njo dal tudi dober dokaz, da je problematiko situlske umetnosti zagrabil v celoti in da smo z njim dobili ne samo izdajatelja Luckejevega dela, ampak tudi ustvarjalnega nadaljevalca.

Principe svoje izdaje je Frey označil v predgovoru knjige in so gotovo pravilni. Frey je želel pustiti besedo čimbolj prvemu avtorju, obzirno je črtal nekatera manj prepričljiva in nebitvena izvajanja in dal svoja vedno dragocena kratka dopolnila v opombe v oglatih oklepajih, da se tako na prvi pogled ločijo od izvajanj prvega avtorja. Samostojno je dopolnil le katalog, ki je praktično napisan na novo. Prav tako je Frey skoraj v celoti zbral in preskrbel novo fotografsko in risarsko dokumentacijo. Da je bilo to delo opravljeno skrbno in na nesebičen način, nam najbolje izpričuje dejstvo, da je Frey pomnožil katalog za 15 števil (od 45), torej za četrtno in jih vključil tudi v tekst. Dodane so bile v mnogih primerih grobne celote — kot posebej dragoceno naj na prvem mestu omenimo grobno celoto situle Benvenuti — kjer pa grobni celot ni podal, se je lahko oprl na nove moderne izdaje, tako na *Inv. Arch. Y 41—46* za spomenike situlske umetnosti iz Slovenije. Prav tako je v opombah dodana literatura, ki kljub avtorjevi trditvi, da ni težil po popolnosti, ne izpušča ničesar bistvenega. Pogrešamo le omembo mednarodne razstave situlske umetnosti v Ljubljani, Padovi in na Dunaju ter njen katalog.³ Razstava je bila resda odprta že po zaključni redakciji knjige, vendar bi pa morala biti omenjena v spremni besedi že zaradi povezave teh simpatičnih mednarodnih naporov v skupnem delu pri reševanju problemov situlske umetnosti. Tudi ostala dopolnila v opombah dajejo mnogo dragocenih in usmerjajočih opazanj. Koliko bogastva je skritega v teh kratkih opombah, bo znal oceniti le tisti, ki je že uveden v probleme situlske umetnosti.

² Germania 40, 1962, 56 ss.

³ Mostra dell'arte delle situle dal Po al Danubio, Padova 1961. Umetnost alpskih Ilirov in Venetov. Ljubljana 1962. Situlenkunst zwischen Po und Donau. Wien 1962.

Na novo je dodal Frey zaključno besedo, kjer kritično ocenjuje Luckejevo delo. Frey pogrša podroben pretres starejših pojmovanj situlske umetnosti, stilna analiza se mu zdi nezadostna in zaradi tega ostanejo neizdelane tudi vezi, s katerimi lahko situlsko umetnost konkretno povežemo z Meditiranom. Frey je odklonil Luckejevo primerjavo situlske umetnosti z naturalizmom in naturnim občutjem grškega vaznega slikarstva Nikosthenesa. V kronologiji pogrša obdelavo grobnih celot, čeprav je lahko nekatere Luckejeve teze dokazal na nov, vsekakor bolj neoporečen način, druge pa je — tako npr. datacijo vaške situle v sredino 6. stoletja — upravičeno odklonil. Frey je tudi proti povezovanju situlske umetnosti z Iliri in gleda z rezervo na skupni svet Homerja in situlske umetnosti kot posledico skupnega sosodstva ilirskega in grškega sveta pred selitvijo. Vsa Freyeva opažanja so dobra in drže; nekatera so celo stroga. Na povezovanje situlske umetnosti z ilirskim svetom in na skupno življenje Grkov in Ilirov ne bi gledal tako kritično — zveza je vsaj tako trdna kot različne selitve kulture žarnih grobišč, s katerimi danes dokaj splošno operiramo. Priznam pa, da bi bilo potrebno ta vprašanja na novo definirati in osvetliti. S samimi selitvami danes ne smemo več operirati. Mnogo bolj gre za vprašanja etnogeze, za katera nam prav Balkan nudi lepe možnosti, da jih razvozljamo. Lahko zaključimo. Freyev poseg v Luckejevo delo je bil izredno pieteten. Pustil je govoriti Luckeja v vseh bistvenih stvareh, skrbno pa ga je dopolnil v vseh tistih navideznih malenkostih, zaradi katerih lahko rečemo, da je knjiga vseskozi na ravnini vede leta 1962, in nikjer ne čutimo da je bila napisana že pred več kot 20 leti. To velja tudi za katalog, ki je zanesljiva baza vsega nadaljnjega dela. Dober in kvaliteten tisk, ki je praktično skoraj brez napak, le povečava vrednost knjige, ki bo ostala ne samo kot prva sinteza situlske umetnosti, ampak hkrati tudi nenehno izhodišče za nove raziskave. Za to gre brez dvoma zahvala obema avtorjema.

Kje so danes, ko imamo Lucke-Freyevo knjigo, pereči problemi situlske umetnosti?

Lucke je trdno priboril situlski umetnosti njeno avtohtonost, to je vezanost na prostor, kjer je nastala. To je njegova največja zasluga. Toda »italska fascinacija« je le delno premagana. Odvisnost od Italije oziroma od Grčije je ostala, predstavljena je bila le na drugo višjo ravnino. Že Lucke je dobro videl, da avtohtonost situlske umetnosti ni absolutna, v stilu pa je začel ugotavljati zveze z vso preciznostjo predvsem Frey, v delu, ki je nastalo ob pripravi Luckejevega dela (Germania 40, 1962, 56 ss.). Precej dela pa je še vedno ostalo. Predvsem bi bilo potrebno Luckejeve raziskave, ki so bile v principu vezane na situlo Providence, razširiti na celotno motiviko in ornamentiko ter vključiti v njo analizo še neobdelanih realij. Med ornamentalnimi motivi naj omenim le rastlinski motiv, kot ga dobimo na situli Benvenuti in na Magdalenski gori, ter preplet, ki ga poznata fragment čelade z Magdalenske gore in Novega mesta. Prav tako bi morali vključiti v obravnavo nov pojav letečega ptiča, na katerega je opozoril že Dehn in s tem v zvezi tudi imenoval disertacijo, ki je zbrala z grško-etrusčanskega sveta dragoceno primerjalno gradivo.⁴ Naštevanje bi lahko še nadaljevali, že po danes obdelanem gradivu pa se mi zdi jasno, da kontakt situlske umetnosti z Mediteranom ni bil stalno enako intenziven, ampak je omejen na dokaj kratek obdobje, ki ga v grško-italskih kulturah označujemo z orientalizirajočim stilom. To je Lucke neprestano ugotavljal pri svojih analizah motivov in realij. Frey pa bistveno dopolnil s stilno analizo živalskih upodobitev in ornamenta. Ta problematika pa je bistveno povezana z vprašanjem kronologije. S tem, da je Frey dokončno postavil prve spomenike situlske umetnosti v čas okrog 600 pr. Kr. — ugotovitev, ki jo je nezavisno od njega potrdila tudi razstava situlske umetnosti — smo dobili tudi dejansko kontakt s »stilo orientalizante« Etrurije in protokorintske umetnosti. Vznemirljiva pa je še vedno ostala več kot stoletna praznina med začetkom situlske umetnosti okrog 600 in njenim vrhom, ki ga danes predstavljata situli Certosa in Vače. Le na podlagi stilne analize je — ne brez upravičenosti — postavil Lucke Vače v sredino 6. stoletja in tako premostil prepad, toda železna realnost grobnih celot, na katero je pravilno opozoril Frey, je ta prepad zopet neusmiljeno odprla. Nove najdbe in nove raz-

⁴ W. Dehn, Präh. Zeitschrift 34/35, 1944/50, 329 ss. C. Krüger, Der fliegende Vogel in der antiken Kunst bis zur klassischen Zeit (1940).

iskave bodo morale ta prepad premostiti. Arhaični elementi na certoški pa tudi vaški situli nam morda že odpirajo rešitev. Vsekakor drži, da je tudi svet klasičnih situl Certose in Vače še vedno zakoreninjen v »stilo orientalizante« in danes ne vidimo še nobenih elementov, ki bi govorili za povezavo klasičnih spomenikov situlske umetnosti 5. stoletja z istočasno grško-etrusčansko umetnostjo. Razvoj od najstarejših situlskih spomenikov (pokrovi, predvsem pa situla Benvenuti, fragment čelade z Magdalenske gore) do klasičnih spomenikov situlske umetnosti (Vače, Magdalenska gora, Certosa) se je moral izvršiti v južnoalpskem prostoru.

Pri tem je še drug velik problem. Frey je lokaliziral nastanek najstarejših situlskih spomenikov v Este, kjer pa se je razvoj usmeril predvsem v drugo smer. Nadaljevanje pravih pripovednih antropofiguralnih upodobitev ni v Este, ampak v vzhodnoalpski halštatski kulturi Slovenije. Pokrov iz groba 124 Este Benvenuti, ki ga je Frey prepričljivo postavil kot kronološko nadaljevanje situle Benvenuti, brez dvoma nima nobene zveze s klasično situlsko umetnostjo Vače in Certose. Pokrov iz groba 124 vodi v svet estenskih situl Capodaglio, grob 38 in Boldù Delfin, ne pa v Vače in Certoso. Zato se mi še vedno zdi postavljanje začetkov situlske umetnosti le v Este, kakor je danes metodološko korektno, problematično.

Neposredno nadaljevanje Lucke-Freyeve knjige se kaže na eni strani torej v tem, da na isti način, kot je sedaj obdelana klasična situlska umetnost, obdelamo tudi estensko varianto in poleg tega razširimo obdelavo na vse sorodne poiskuse pripovednega in figuralnega značaja v istem prazgodovinskem krogu. Prav tako pa ostane še vedno odprto vrednotenje situlske umetnosti kot umetnostnega pojava. V ta vprašanja se je previdna nemška prazgodovinska šola vedno nerada spuščala, tako da moramo moderna preddela s tega področja iskati izven nje, omenim naj predvsem Kastelica, Mansuella, Stareta.⁵ Morda so res nekatera od zastavljenih vprašanj v omenjeni literaturi ostala torzo prav zaradi nerazčiščenih osnovnih vprašanj, ki nam jih je sedaj rešila Lucke-Freyeva knjiga. Problem pa seveda ostaja in predstavlja veliko šanso prazgodovinske arheologije. Prav v raziskovanjih halštatske kulture smo priča uspešnim poskusom⁶ bitno razširiti problematiko in metodologijo prazgodovinske arheologije preko zgolj utrjenih in standardnih poti. Situlska umetnost odpira nove šanse, da jo razširimo še v druge dimenzije, ne da bi izgubili trdna tla znanosti, in tako prazgodovini upravičimo naziv zgodovinske vede.

In na koncu še to: škoda bi bilo, da bi se nadaljevanje raziskav situlske umetnosti, ki jih bo ta knjiga brez dvoma odprla, razdrobilo le v posamezne težko dostopne razprave. Zato bi želeli, da bi Frey že sedaj mislil na drugi del, kjer bi bila na enak način obdelana estenska varianta situlske umetnosti, hkrati pa dana celotna zaključna podoba situlske umetnosti tudi v vseh tistih problemih, ki jih je odprla prva knjiga.

Stane Gabrovce

Archaeologische Funde in Ungarn. Herausgegeben von Dr. Edith B. Thomas. Verfasst von L. Vértes, Dr. P. Patay, Dr. E. B.-Bónis, Dr. E. B.-Thomas, Dr. T. Szentléleky, A. Cs.-Sós, Dr. I. L.-Kovrig, Dr. Z. Kádár. Budapest: Corvina 1956, 4°, p. 425, bogato ilustrirano.

Srednja in Vzhodna Evropa, ki tvorita velikansko geografsko in deloma ekonomsko enoto, imata — zaradi tesne politične povezanosti v minulosti in sedanjosti — tudi skupne znanstvene interese. Posebno očitni so ti za obdobja starega veka, ko je bila Zahodna in Srednja Evropa organizirana v politično enoto rimskega imperija. Raziskovalci, ki ta obdobja danes proučujejo, morajo nujno poznati najvažnejšo zadevno pokrajinsko literaturo, kajti v svojem sklepanju so odvisni od novih ugotovitev in zaključkov tako domačih kakor tujih znanstvenikov. Mnogo-

⁵ J. Kastelic, Situla z Vače (1956). Isti, Umetnost situl od Pada do Donave, v že citiranem katalogu, G. Mansuelli, *Arte Antica e Moderna* 18, 1962, 115 ss. F. Stare, *Arh. vestnik* 3, 1952, 173 ss. Isti, *Zbornik Fil. fakultete Ljubljana* 2, 1955, 103 ss. O. H. Frey, *Die Situla von Kuffarn* (Veröffentlichungen aus dem Naturhistorischen Museum. NF 4, 1962).

⁶ G. Kossack, *Südbayern während der Hallstattzeit* (Röm.-Germ. Forsch. 24) 1959.